

TİCARİ DİŞA AÇIKLIĞIN EKONOMİK ETKİLERİ: ORTA ASYA ÜLKELERİ İÇİN AMPİRİK BİR ANALİZ^{1 2}

Yrd. Doç. Dr. Mehmet MERCAN

Hakkari Üniversitesi, İİBF, (mercan48@gmail.com, mehmetmercan@hu.edu.tr)

Yrd. Doç. Dr. İsmet GÖÇER

Annan Menderes Üniversitesi, Aydın İktisat Fakültesi, (igocer@adu.edu.tr)

ÖZET

Bu çalışmada, ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme ve enflasyon üzerindeki etkileri, 1990-2010 dönemi yıllık verileri kullanılarak, Orta Asya ülkelerinden Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan için Panel veri analizi yardımıyla araştırılmıştır. Dışa açıklık değişkeni olarak, dış ticaret hacminin GSYİH'ya oranı kullanılmıştır. Panel veri analizi yardımıyla yapılan çalışmadan elde edilen ampirik kanıtlara göre; ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi teorik beklentilerle uyumlu bir şekilde pozitif ve istatistikî olarak anlamlı bulunmuştur. Dışa açıklığın enflasyon üzerindeki etkisinin ise literatürden farklı olarak pozitif olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ticari Dışa Açıklık, Ekonomik Büyüme, Enflasyon, Orta Asya Ülkeleri.

ECONOMIC EFFECTS OF TRADE OPENNESS: AN EMPIRICAL ANALYSIS FOR CENTRAL ASIAN COUNTRIES

ABSTRACT

In this study, the effect of trade openness on economic growth and inflation was investigated for the Central Asia countries (Azerbaijan, Kazakhstan, Kirghizistan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan) via panel data analysis by using the annual data of the period from 1990 to 2010. As trade openness variable, the rate of external trade to GDP was used. According to empirical evidence derived from the study using panel data analysis it was found that the effect of openness on economic growth was positive, and statistically significant in line with theoretical expectations. The effect of openness on inflation was also found to be positive as opposed to the literature.

Keywords: Trade Openness, Economic Growth, Inflation, Central Asia Countries.

¹ Bu çalışma Kırgızistan'da düzenlenen International Conference on Economics, Finance and Banking'de kabul edilmiş olan "Ticari Dışa Açıklığın Ekonomik Büyümeye Etkisi: Orta Asya Ülkeleri Örneği" adlı çalışmanın, gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

² Azerbaycan Kafkas ülkesidir. Fakat Türki Cumhuriyetlerden olduğu için bu grupta değerlendirilmiştir.

1. Giriş

Küreselleşmenin arttığı günümüzde, ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ve dışa açıklığın ülke ekonomisi için faydaları yaygın bir tartışma konusudur. Bir yandan ülkeler arasındaki ticaretin serbestleştirilmesini sağlamak için kurulan GATT (General Agreement on Tariffs and Trade: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması), UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı), 1995'te GATT'ın yerine kurulan WTO (World Trade Organization: Dünya Ticaret Örgütü) ile kotalar ve tarifeler azaltılmaya çalışılarak, ülkelerin dünya ticaretine olan açıklıklarının artırılması amaçlanırken, diğer yandan ülkeler hem yerli endüstrilerini korumak, hem de gelir elde etmek için, dış ticarete gümrük vergisi uygulayarak, kota ve yasaklamalarla, dış ticareti kontrolleri altında tutmaya çalışmaktadır. Son dönemlerdeki en önemli dış ticaret kısıtlayıcı faktör ise; görünmez engeller olarak da adlandırılan, kalite standardı vb. gerekçelerle, diğer ülkelerden gelen malların ülkeye girişine getirilen sınırlandırmalardır.

1970'lerin sonuna doğru ulusal kalkınmacılık tezinin işlememesi ve 1980'lerin sonunda Doğu Blok'unun çökmesiyle birlikte, ulus ekonomilerinin dışa açılmasının gerekliliği yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda bazı iktisatçılar; dışa açık ve ihracata dayalı büyüme modelleri uygulanırken, uygulanan politikaların ekonomik büyümeyi destekleyebilmesi için, ülkelerin belirli bir kalkınmışlık düzeyinde olmasının, önemli bir ön koşul olduğunu ifade etmiştir (Sun & Parikh, 2001:187-188; Han & Kaya, 2006:245).

1980'lerden sonra sermaye hareketleri liberalizasyonunun ve ticari dışa açıklığın ekonomik büyümeyi ve refahı artıracağı görüşünü savunanların başında, klasik iktisatçılar yer almaktadır. Klasik ve Neoklasik iktisatçılara göre dış ticaret, ülkenin kalkınmasına önemli katkılar sağlar. Dış ticaret sadece etkin bir verimlilik aracı değil aynı zamanda ekonomik büyümenin de motorudur (Romer, 1993). Gelişmekte olan ekonomilerde kaynaklar kısıtlı olduğu için, yüksek ve sürdürülebilir büyümeyi sağlayacak ölçekte üretim yapılamayabilir ve üretim için yeni kaynaklara ihtiyaç duyulabilir. Ülkenin dışa açılması ile birlikte iç piyasalar dış rekabetle karşılaşacak, uluslararası firmalarla fiyat ve kalite yönünden rekabet edemeyen yurtiçi endüstriler, üretim faktörlerini daha verimli olan diğer sektörler kaydıracak ve kaynakların daha etkin tahsisi sonucunda refah artışı yaşanacaktır. Bu yüzden gelişmekte olan ekonomiler için serbest ticaret koşulları altında üretim yapmak yararlı olacaktır (Bleaney, 1999).

Serbest ticaret altında büyümeyi sağlamanın ön koşulu; ulus ekonomilerinin uluslararası yapı ile bütünleştirilebileceği bir dış ticaret politikasının uygulanması ve üretim için gelen kaynakların tahsisinin uluslararası talep tarafından belirlenen sektörler yönlendirilmesidir. Böyle bir ekonomi politikasının doğal amacı; sanayileşme ve büyümenin sağlanabilirliğidir ve bunun için gerekli dinamizmin de iç talepten ziyade dış talep ile gerçekleşeceği ileri sürülmektedir (Çelebi, 1991:33).

Klasik iktisatçıların liberal anlayışına karşılık bazı iktisatçılar, ithal ikameciliği savunarak, korumacılığın, sanayileşme için önemine dikkat çekmişlerdir (Bahmani-Oskooee & Niromand, 1999:1). Kalkınmışlık düzeyleri farklı ülkeler arasındaki serbest ticaretin büyümeye katkısının olmayacağı, benzer kalkınmışlık düzeyinde bulunan ülkeler arasındaki dış ticaretin ise ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileyeceği ileri sürülmüştür (Chang, 2004:20). Örnek

olarak; Sanayi İnkılabı sonrası serbest ticaretin ilk dönemlerde, İngiltere yararına olduğu; göreceli olarak daha az kalkınmış ülkelerin, dış ticarettten olumsuz etkilendiği belirlenmiştir.

1980'lerde ortaya atılan Yeni Büyüme Teorileri ile dışa açık ekonomik modeller oluşturulmuş ve bu modeller ampirik olarak test edilmeye başlanmıştır. Bunlar arasında içsel büyüme teorileri, ticari dışa açıklığın, yeni teknolojilerin girişini teşvik edeceği varsayar (Harrison, 1996). Bu iktisatçılara göre, ekonomi ne kadar dışa açıksa, teknoloji girişi o kadar artar, teknoloji kullanımı yaygınlaşır ve daha az açık ekonomilere göre, daha hızlı bir ekonomik büyüme gerçekleşir (Wu, 2004:1). Genel olarak uzun dönem büyümenin kaynağı olarak teknolojinin yaygınlaşmasının önemine değinen içsel büyüme modelleri, dış ticarete açık ülkelerin, daha yüksek ve istikrarlı büyüme oranlarına ulaşılacağı savını öne sürmektedirler (Grossman & Helpman, 1990:796). Nitekim Romer (1986) ve Lucas (1988), bir ülkenin dışa açıklığının, yeni teknolojilere uyum sağlama ve üretime uyarlama yeteneği ile orantılı olduğunu belirtmiştir.

Ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi konusunda şimdiye kadar yapılan çalışmalarda, uzlaşa olduğunu söylemek zordur. İçsel büyüme teorileri kapsamında Romer (1986) ve Lucas (1988)'ın yanı sıra, Dollar (1992), Barro & Sala-i Martin (1995), Sachs & Warner (1995), Sinha & Sinha (1996), Edwards (1992, 1998), ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin pozitif olduğunu savunurken, Levine & Renelt (1992), Harrison (1996), Rodrigex & Rodrik (1999) ise bu görüşün aksini savunmuştur.

Ticari dışa açıklığın, ekonomik büyüme üzerindeki etkilerine en güzel örnekler; Güney Kore ve Batı Almanya'dır. 1953 yılında aralarında ateşkes ilan edilen Kuzey ve Güney Kore, o tarihten sonra iki farklı ekonomi politikası uygulamıştır. Güney Kore, izlediği liberal ekonomi politikaları sayesinde, dünya ile ticari ilişkilerini geliştirmiş, 2012 yılında 548.8 milyar dolarlık ihracatıyla dünyanın en büyük 7. ihracatçısı ve 23 bin doları aşan kişi başı milli geliriyle, 13. ekonomisi olmuştur. Eski gerilla lideri ve SSCB askeri olan Kim II Sung tarafından 1953'te kurulan, katı merkezi yönetime sahip, askeri ve sıkı bir rejimle korunan Kuzey Kore'nin ise verileri yayınlanmamakla birlikte, ülkede açlık ve salgın hastalık tehlikesinin önemli boyutlara ulaştığı ve kişi başı milli gelirin 2011'de 1800 dolar olduğu tahmin edilmektedir (MFA, 2013). Benzer bir durum, 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasından önce Doğu ve Batı Almanya için de geçerli idi. Yine günümüzde büyük oranda kapalı ekonomi politikası uygulamaya çalışan Küba ve Venezüella'nın durumu da iç açıcı değildir. Küba'da kişi başı milli gelir beş bin dolar civarında iken, petrol ihracatçısı³ Venezüella'da on bin doların üzerindedir (Dünya Bankası, 2013).

Ticari dışa açıklık ve ekonomik büyüme literatürü genel olarak değerlendirildiği zaman genel kanının; açıklığın ekonomik büyümeyi desteklediği şeklinde olduğu ifade edilebilir. Bu çerçevede farklı ülke ve ülke grupları için bu ilişki sıklıkla test edilmiştir. Bu çalışmada, literatürde Orta Asya ülkeleri için açıklık-büyüme ilişkisini analiz eden çalışmaların oldukça az olması sebebiyle bu ülke grubu tercih edilmiştir. Çalışma planı şu şekildedir; girişi takip eden ikinci bölümde; dışa açıklık kavramı tartışılmış ve Orta Asya ülkelerinin makroekonomik göstergeleriyle ilgili bilgiler verilmiş, üçüncü bölümde; ticari dışa açıklık ve ekonomik büyüme

³ Bu ülkede petrol, ihracatın % 95'ini ve Gayri milli hasılının % 30'unu oluşturmaktadır (Bakar, 2010).

arasındaki ilişkiyi inceleyen literatür taraması sunulmuştur. Dördüncü bölümde; ampirik analiz ve bulgulara yer verilmiş, son kısımda ise genel bir değerlendirme ve politika önerileri sunulmuştur.

2. Dışa Açıklık

Ticari dışa açıklık; ülkelerin dış dünya ile gerçekleştirdiği ticari ilişkilerinde ne derece serbest ya da ne derece katı politikalar uyguladığının bir ifadesidir (Rruka, 2004:8). Thirlwall (2003) bir ülkede gerçek manada ticari dışa açıklığın sağlanabilmesi için, ihracat ve ithalata karşı tüm uygulamaların kaldırılması gerektiğini ifade etmektedir. Ülkelerin ticari yönden dışa açılmaları, bütün ülkeler için kazançlı olacaktır (Edwards, 1998). İki ülke arasında yapılan ticaretten, sadece ihracatçı ülkenin kazançlı çıkacağını ifade eden Merkantalist ekonomi anlayışı, yerini dış ticaretten bütün ülkelerin kârlı çıkacağını ifade eden yeni ekonomi teorilerine bırakmıştır. Serbest dış ticaret ile kaynak dağılım etkinliği artar, üretilen mal ve hizmetlerden bütün insanların daha yaygın biçimde yararlanmaları sağlanır, uzmanlaşma ve işbölümü ile verimlilik artışları gerçekleşir, (Tupy, 2005), üretim ölçeği büyür ve birim maliyetleri düşer. Dış âlemlerle rekabet etmek zorunda kalan yerli üreticiler, Ar-Ge çalışmalarına ve teknoloji yatırımlarına ağırlık vererek daha verimli hale gelirler, ürün çeşidi ve kalitesi yükselir. Bütün bu gelişmeler, ülkelerin refah düzeyini ve ekonomik büyümelerini olumlu yönde etkiler (Thirlwall, 2003: 24).

Mankiw vd., (1992) çerçevesinde, ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkileri, aşağıdaki model çerçevesinde incelenebilmektedir:

$$GR_t = \alpha_0 + \alpha_1 OP_t \quad (1)$$

Burada GR ; ekonomik büyümeyi (growth), OP ; ticari dışa açıklığı (openness) ifade etmektedir. Bu eşitliğe göre, ticari dışa açıklığın artmasının, ekonomik büyümeyi arttırması beklenmektedir.

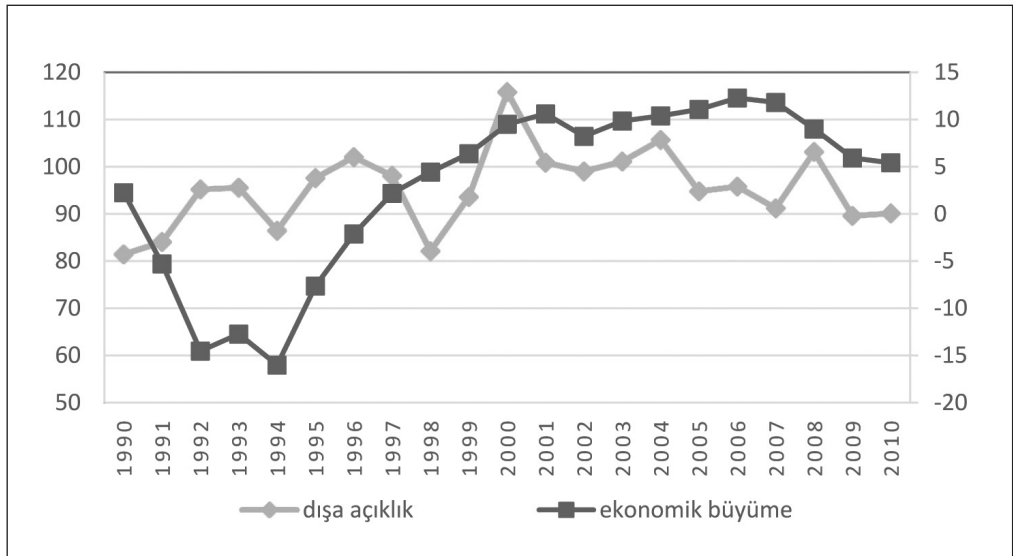
Ülkelerin sahip oldukları doğal kaynaklar ve teknoloji yönünden farklılıklar gösterirler. Heckscher-Ohlin Teorisine⁴ göre bu durum, ülkelere belirli mal ve hizmet gruplarının üretiminde, maliyet ve verimlilik açısından bir kısım avantajlar sağlayacaktır. Her ülkenin, üretiminde uzmanlaştığı mal ve hizmet gruplarını serbestçe ihraç edip, diğerlerini ithal etmesi, alış-verişe taraf bütün ülkelerde üretim ve tüketim düzeylerini arttırarak, ülkelerin ekonomik büyümelerine pozitif katkı sağlayacaktır (Leamer, 1995).

Heckscher-Ohlin Teorisi çerçevesinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne bakıldığında; bu ülkelerin genellikle petrol, doğal gaz, madencilik, tarım ve hayvancılık alanlarındaki üretim faktörlerine, görece daha fazla sahip oldukları, bu ürünlerin üretim ve satışına yoğunlaşmalarının, bu ülkeleri dış ticarete daha avantajlı bir konuma getireceği söylenebilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus; bu ülkelerin, söz konusu üretim faktörlerini ham olarak değil, işleyip, katma değerini yükselttikten sonra, ihraç etmelerinin, dış ticaretten elde edebilecekleri kâr ve ekonomik büyümelerini önemli ölçüde arttırabileceğidir.

⁴ Heckscher-Ohlin Teorisi; göreceli olarak bol bulunan üretim faktörlerini kullandıkları malların üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduklarını ve bu üretim faktörlerini kullandıkları malları ihraç, kıt olanları kullandıkları malları ise ithal edeceğini söyler (Heckscher, 1919; Ohlin, 1933).

Bir ülkenin ticari dışa açıklık göstergesi olarak, ithalatın GSMH'ya oranı (Romer, 1993) ve ihracat artış oranı (Chow, 1987; Kwan & Cotsomitis, 1991) kullanılmasının yanı sıra genel olarak, dış ticaret hacminin (ihracat ve ithalat toplamı) GSYİH'ya oranı kullanılmaktadır (Bahmani-Oskooee & Niroomand, 1999; Anoruo & Ahmad, 2000; Dar & Amirkhalkhali, 2003). Dışa açıklık oranı aynı zamanda ülkenin dış ticarete olan bağımlılığını da göstermektedir. Dışa açıklık oranlarının büyüklüğü, ülke ekonomisi için dış ticaretin önem düzeyini de göstermektedir. Ülkenin dış ticarete açılması ile birlikte ihracat ve ithalat hacmindeki artış sonucunda, döviz gelir ve giderlerinde de bir artış söz konusu olacaktır. Dış ticaret hacminin artması ile dış ticaretin GSMH içindeki payı da artacaktır. Şekil 1'de Orta Asya ülkelerinin ortalama ticari dışa açıklık ve ekonomik büyüme oranları verilmiştir.

Şekil 1: Orta Asya Ülkelerinin Ortalama Ticari Dışa Açıklık ve Büyüme Oranları

Kaynak: Dünya Bankası verileri kullanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur. Sol eksen; dışa açıklık oranı, sağ eksen; ekonomik büyüme oranını göstermektedir.

Şekil 1'den de görülebileceği gibi, Orta Asya ülkelerinde, ticari dışa açıklıktaki değişmelerle, ekonomik büyüme arasında bir paralellik söz konusudur. Özellikle 1995 sonrası dönemde ticari dışa açıklık artışlarını, ekonomik büyüme artışları takip etmiştir. 1990-1995 dönemi bu ülkeler açısından bağımsızlık mücadeleleri, iç karışıklıkların giderilmesi, devlet kurumlarının oluşturulması ve merkezi planlamalı ekonomiden, serbest piyasa ekonomisine geçiş dönemidir. 1998'de ticari dışa açıklıkta görülen azalmanın ise aynı yıllarda Rusya'da yaşanan ekonomik krizle ilintili olduğu değerlendirilmektedir. Ülkelerin ticari dışa açıklık oranlarıyla ilgili bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Orta Asya Ülkelerinin Ticari Dışa Açıklık Oranları ((İhracat+İthalat)/GSYİH) (%)

	Azerbaycan	Kazakistan	Kırgızistan	Tacikistan	Türkmenistan	Özbekistan
1990	83.1	127.0	78.8	63.0	60.0	76.6
1995	69.4	82.5	71.8	137.5	168.2	56.0
1997	82.0	72.4	84.5	181.1	111.2	57.0
1998	77.2	65.2	94.5	106.9	103.5	45.3
2000	77.4	105.7	89.4	199.7	176.4	46.1
2005	115.8	98.3	96.4	78.8	112.8	66.5
2006	105.3	91.6	120.8	80.3	108.0	68.6
2007	96.6	92.2	137.1	89.3	55.7	76.2
2008	89.2	94.4	146.1	88.7	115.9	84.3
2009	73.9	75.9	133.4	69.8	111.8	72.8
2010	75.5	73.2	146.9	76.3	106.3	62.4

Kaynak: Dünya Bankası verileri kullanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Tablo 1’den izlenebileceği gibi, 1990’lı yıllardan itibaren Orta Asya ülkelerinin hepsinde istikrarlı dışa açıklık oranları görülmekte, dış ticaretin payı artmaktadır. Son yıllarda dışa açıklık oranlarının %80 civarında gerçekleştiği yani, ülkelerin dış ticaret hacimlerinin GSYİH’larının yaklaşık yarısından daha yüksek düzeye ulaştığı gözlenmiştir. Tablo 2’de ise Orta Asya ülkelerine ait büyüme oranları verilmiştir.

Tablo 2: Orta Asya Ülkeleri Ekonomik Büyüme Oranları (%)

	Azerbaycan	Kazakistan	Kırgızistan	Tacikistan	Türkmenistan	Özbekistan
1990	1.0	5.0	5.7	-0.6	0.7	1.6
1991	-0.7	-11.0	-7.9	-7.1	-4.7	-0.5
1992	-22.6	-5.3	-13.9	-29.0	-5.3	-11.2
1993	-23.1	-9.2	-15.5	-16.4	-10.0	-2.3
1994	-19.7	-12.6	-20.1	-21.3	-17.3	-5.2
1995	-11.8	-8.2	-5.4	-12.4	-7.2	-0.9
1997	5.8	1.7	9.9	1.7	-11.3	5.2
1998	10.0	-1.9	2.1	5.3	6.7	4.3
2000	11.1	9.8	5.4	8.3	18.6	3.8
2005	26.4	9.7	-0.2	10.5	13.0	7.0
2006	34.5	10.7	3.1	6.7	11.4	7.3

Tablo 2 devam

2007	25.0	8.9	8.5	7.0	11.8	9.5
2008	10.8	3.3	8.4	7.8	14.7	9.0
2009	9.3	1.2	2.9	7.9	6.1	8.1
2010	5.0	7.3	-1.4	3.8	9.2	8.5

Kaynak: Dünya Bankası verileri kullanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

Tablo 2’den de izlenebileceği gibi, bu ülkelerde ekonomik büyüme oranları 1995’e kadar olan dönemde önemli ölçüde dalgalanmalar içermektedir. Ülkelerin ekonomik büyüme oranlarının birbirine yakın olduğu, 2008 küresel ekonomik krizinden fazla etkilenmedikleri görülmektedir. Bu durumun, ilgili ülkelerin, ABD ve Avrupa Birliği ile olan dış ticaretlerinin görece az olmasından kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

Ticari dışa açıklık kapsamında değerlendirilmesi gereken bir diğer husus ta ithalatın enflasyon üzerindeki etkileridir. Yapılan çalışmalar, iç piyasada üretilen ürünlere göre daha ucuza ithal edilebilen malların, ülkede enflasyonu azaltıcı etkilerinin olduğunu göstermiştir (Romer, 1993; Bayraktutan & Arslan, 2003). Ayrıca, ithal ürünlerin fiyatının düşük olması, yerli üreticileri de kârlarından fedakârlık ederek, fiyat indirimine yönlendirecek⁵ ve bu yönden de enflasyon azalacaktır (Bleaney, 1999). Özellikle Hindistan’ın 1995’te, Çin’in 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütüne üyeliğinin kabul edilmesi ve bu ülkelere uygulanan dış ticaret kotalarının kaldırılması sonrasında, bu ülkelerden yoğun biçimde ithalat yapan ülkelerde, enflasyonun azaldığı belirlenmiştir (TCMB, 2007:30). Burada söz konusu olan sadece tüketici enflasyonu olmayıp, ucuz aramalı ithalatı sayesinde imalat enflasyonunda da azalmalar görülmüştür⁶.

Benzer bir enflasyonu azaltıcı etki, ihracat için de söz konusudur. Şöyle ki; bir ülkenin ihracatı arttığında, üretim ölçeği büyümekte, böylece üreticiler ölçek ekonomilerinden yararlanma fırsatı yakalamakta, birim maliyetleri azalmakta (Stokey, 1996) ve neticede iç piyasaya daha ucuz mal satmaları mümkün olmaktadır.

Dışa açıklıkla enflasyon arasındaki ilişki, Romer’e (1993) dayanan Bleaney (1999) çalışması çerçevesinde denklem (2)’deki gibi modellenebilir.

$$\pi_t = \beta_0 - \beta_1 OP_t \quad (2)$$

Burada π ; enflasyonu, OP ; ticari dışa açıklığı (openness) göstermektedir. Bu eşitliğe göre, ticari dışa açıklık artışının, enflasyonu azaltıcı etkilerinin olması beklenmektedir.

⁵ Bunu belirli dönemlerde kamu otoritesi de bir politika aracı olarak kullanabilmektedir. Örneğin Türkiye’de pirinç fiyatlarının aşırı yükseldiği 2008 yılında, pirinç ithalatının serbest bırakılması üzerine, ülkede ürün bollaşması yaşanmış ve fiyatlar düşmüştür.

⁶ Örneğin; Türkiye’de 2012 yılında ithalatın %88’i aramalı ve sermaye mallarından oluşmaktadır. Bu mallar, yurtdışındaki üretimin temel girdileri olup, söz konusu malları yurtdışından almaya göre daha ucuz olduğu için ithal edilmektedir. Bu durumda, üretimde girdi maliyetleri düşmekte ve bu durum, nihai tüketim mallarının fiyatları azalmaktadır. 2012 yılında son 29 yılın en düşük seviyesine gerileyen enflasyonda, ucuz ithal ara mallarının da etkisinin olduğu düşünülmektedir. Bu durum için daha net bir örnek; Aydın’da sanayi tipi buzdolabı imalatı yapan bir sanayici, buzdolaplarının motorunu Çin’den getirttiklerini, bu şekilde maliyeti %75 oranında azalttıklarını ifade etmiştir.

Fischer (1993) ve Barro (1995), düşük enflasyonun, ülkede ekonomik istikrarı, yatırımları ve üretimi destekleyeceğini ve ekonomik büyümeyi pozitif etkileyeceğini ifade etmektedir. Bu yönüyle, ticari dışa açıklığın ekonomik büyümeyi bu kanaldan da destekleyeceği değerlendirilmektedir.

3. Dışa Açıklık ve Büyüme: Literatür Taraması

Ticari dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar, ülke grupları, kullanılan yöntemler ve sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir. Tablodan da izlenebileceği gibi çalışmaların genelinde, ticari dışa açıklığın ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği kanısı desteklenmekte ve ihracata dayalı büyümenin önemine vurgu yapılmaktadır.

Tablo 3: Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisini İnceleyen Teorik ve Ampirik Çalışmaların Özeti

Yazarlar	Örneklem ve Kullanılan Ekonometrik Yöntem	Temel Bulgular
Edwards (1998)	93 Ülkeli çalışma, EKK Yöntemi	Dışa daha açık olan ülkelerde toplam faktör verimliliğinin daha hızlı arttığını bulmuştur.
Bahmani-Oskooee & Niroomand (1999)	59 ülke için 1960-92 Dönemi, Johansen Eşbütünleşme Yöntemi	Eşbütünleşme ilişkisi olan on dokuz ülkede açıklık ve büyüme arasında pozitif bir ilişki bulmuştur.
Anoruo & Ahmad (2000)	5 Ülke için, 1960-97 dönemini Johansen Eşbütünleşme Yöntemi	Ticari dışa açıklık ve büyüme değişkenlerinin tüm ülkeler için eş bütünleşik olduğunu göstermiş, ayrıca hata düzeltme modeli açıklık ve büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunduğunu ortaya koymuştur.
Sun & Parikh (2001)	Çin'in 29 bölgesi (1985-1995), Panel Veri Analizi	Ekonomik büyümede ihracatın ve yabancı sermaye girişlerinin anlamlı ve pozitif etkilerinin olduğu belirtilmiştir.
Vamvakidis (2002)	Farklı dönemler için tahmin edilen regresyonlar	1870'den beri serbest ticaretin büyüme üzerinde pozitif bir etkisinin olmadığını, hatta 1930'lara bakıldığında bu etkinin negatif olduğunu tespit etmiştir ve bunun değişen dünya ticaret rejimi ile açıklanabileceğini ifade etmiştir.
Jin (2003)	Kuzey Kore 1953-99 dönemi, Granger Nedensellik Testi	Serbest ticaretin ekonomik büyümeyi canlandırdığı hipotezini desteklemektedir.

Tablo 3 devam

Wu (2004)	APEC (Asian-Pacific Economic Cooperation) Ülkeleri.	Açıklığın ülke ekonomisi üzerinde etkin bir değişim sağlamasının yanı sıra, üretim teknolojisinin yapısını da değiştirdiğini tespit etmiştir.
Kaplan (2004)	Genel Denge Modeli	Ekonomik politika değişimlerinin ekonomideki sektörleri ve üretim faktörlerini farklı şekilde etkilediğini tespit etmiştir.
Utkulu & Kahyaoglu (2005)	Türkiye (1990-2004), Doğrusal Olmayan Zaman Serisi ve Markow Modellemesi	Türkiye’de ticari açıklığın büyümeyi pozitif olarak etkilediğini belirlemişlerdir.
Yapraklı (2007)	Türkiye (1990-2006), Johansen Eşbütünleşme Yöntemi	Ekonomik büyümenin ticari açıklıktan pozitif etkilendiğini, kısa dönemde ise ticari açıklık ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir nedenselliğin varlığını tespit etmiştir.
Kurt & Berber (2008)	Türkiye (1989-2003), VAR Analizi	İçsel büyüme teorileri tarafından öne sürülen ticari açıklığın ekonomik büyümeyi artıracak hipotezinin Türkiye ekonomisinde geçerli olduğunu ifade etmiştir.
Yang (2008)	30 ülke (OECD ve Asya) 1958-2004, Panel Veri Analizi	İhracat büyümesinin ekonomik büyümesinden daha hızlı olduğu ekonomilerde bu duruma kur politikasının yardımcı olduğu tespit edilmiştir.
Omisakin vd., (2009)	Nijerya (1970-2006), Toda-Yamamoto Nedensellik ve ARDL Yöntemi	Ticari açıklık ile büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu ve ticari açıklık oranındaki %10’luk bir artış büyümeyi yaklaşık %7 oranında artırdığını tespit etmiştir.
Zakaria, (2010)	Pakistan (1947-2007), GMM	Pakistan’da dışa açıklık ile enflasyon arasında pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmiştir.
Bajwa & Siddiqi (2011)	Bangladeş, Sri Lanka, Hindistan ve Pakistan, (1972-2007), Panel Eşbütünleşme Analizi	1972-1985; 1986-2007 şeklinde alt dönemlere ayırarak yaptıkları incelemede, ticari dışa açıklığın arttığı son dönemde, ekonomik büyümenin de hızlandığı tespit edilmiştir.
Gries & Redlin (2012)	158 ülke, 1970-2009, Panel Nedensellik Analizi	Ülkelerde uygulanan dış ticaret politikalarına bağlı olarak, farklı sonuçlara ulaşılmış ama genel olarak serbest dış ticaret politikası uygulayan ülkelere, dışa açıklığın, ekonomik büyümeyi arttırıcı etkisinin olduğu görülmüştür.

Tablo 3 devam

Okuyan vd., (2012)	Gelişmekte olan 17 ülke, Sınır Testi Yaklaşımı ve Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi	Altı ülkede dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki tespit edilirken, dört ülkede dışa açıklıktan ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Ahmadi & Mohebbi (2012)	İran (1971-2008), EKK	Dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu belirlemiştir.
Ulaşan (2012)	79 Ülke, (1960-2000), Panel Veri Analizi	Ticari dışa açıklığın, ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.
Manni vd., (2012)	Bangladeş (1980-2010), EKK	Ticari dışa açıklığın, ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir.
Falvey vd., (2013)	58 ülke, (1970-2005), SUR	Ticari dışa açıklığın, ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır.
Yiheyyis (2013)	Afrika Ülkeleri, Panel Veri Analizi	Ticari dışa açıklığın enflasyonu kısıtlayıcı ve ekonomik büyümeyi destekleyici etkisi tespit edilememiştir.

4. Ampirik Analiz

4.1. Veri Seti ve Model

Bu çalışmada Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan'a ait 1990-2010 dönemi ekonomik reel büyüme oranı (*GR-2005 sabit fiyatları*), enflasyon (π -2000 yılı sabit fiyatlarıyla tüketicî fiyatları endeksi, *logaritmik olarak*) ve ticari dışa açıklık oranı (*OP*) verileri kullanılmıştır. Ticari dışa açıklık göstergesi olarak; ihracat ve ithalat toplamının gayri safi yurtiçi hasılaya oranı kullanılmıştır. Veriler Dünya Bankası ve Asya Kalkınma Bankası web sayfalarından elde edilmiştir. Çalışmada aşağıdaki modeller ayrı ayrı tahmin edilmiştir.

$$\text{Model: 1 } GR_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 OP_{it} + \nu_{it} \quad (3)$$

$$\text{Model: 2 } \pi_{it} = \beta_0 - \beta_1 OP_{it} + \nu_{it} \quad (4)$$

4.2. Yöntem

Bu çalışmada, ülkelerin ticari dışa açıklık düzeylerinin, ekonomik büyüme ve enflasyon üzerindeki etkileri, Pedroni (2004) panel eşbütünleşme analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bu kapsamda ilk aşamada panel birim kök sınamaları gerçekleştirilmiş, ikinci aşamada Pedroni (2004) panel eşbütünleşme testi yapılmış, son aşamada, eşbütünleşme katsayıları, panel en küçük kareler yöntemiyle tahmin edilmiştir.

4.3. Panel Birim Kök Testi

Yapılacak analizin güvenilir sonuçlar verebilmesi için, serilerin durağan olması önem taşımaktadır. Bu çalışmada serilerin durağanlıkları Levin, Lin, Chu (2002) (LLC) ve Im, Pesaran, Shin (2003) (IPS) testleriyle sınanmıştır. LLC testinin boş hipotezi; paneli oluşturan serinin durağan olmadığı şeklinde olup, kullanılacak test istatistiği aşağıdaki denklem yardımıyla hesaplanmaktadır:

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + pY_{i,t-1} + \sum_{k=1}^n \beta_k \Delta Y_{i,t-k} + \gamma_i t + \delta_t u_{it} \quad i = 1, \dots, N \quad t = 1, \dots, T \quad (5)$$

LLC testinde otoregresif katsayısının () homojen olduğu varsayılmaktadır. IPS testinde bu kısıt genişletilmiş ve otoregresif katsayısının yatay kesitler arasında farklı olmasına izin verilmiştir. IPS testinin boş hipotezi de LLC ile aynıdır ve kullanılacak test istatistiği aşağıdaki denklem yardımıyla hesaplanmaktadır:

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + p_i Y_{i,t-1} + \sum_{k=1}^n \beta_k \Delta Y_{i,t-k} + \gamma_i t + \delta_t u_{it} \quad i = 1, \dots, N \quad t = 1, \dots, T \quad (6)$$

Bu testlerden birincisi, paneli oluşturan yatay kesitlerin homojen olduğunu, ikincisi ise heterojen olduğunu varsaymaktadır. Burada iki test birlikte kullanılarak, olası bütün durumlar göz önünde bulundurulmuştur. Test sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: Panel Birim Kök Testleri

	GR	OP	π	ΔGR	ΔOP	$\Delta \pi$
LLC	-0.377(0.35)	-1.53(0.06)	-0.41 (0.33)	-4.51* (0.00)	-7.18*(0.00)	-4.92*(0.00)
IPS	-0.16(-0.43)	-1.85(0.07)	-0.61(0.26)	-6.84*(0.00)	-5.85*(0.00)	-5.86*(0.00)

Not: Verilen değerler ilgili test istatistikleri olup, parantez içindekiler olasılık değerleridir. *; %1 anlamlılık düzeyinde durağanlığı ifade etmektedir.

Tablo 4'teki test sonuçları incelendiğinde, serilerin düzey değerlerinde durağan olmayıp, birinci farkları alındığında durağan hale geldikleri, yani $I(1)$ oldukları görülmektedir. Bu durumda seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığının araştırılmasına geçilebileceğine karar verilmiştir.

4.4. Panel Eşbütünleşme Testi

Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığını araştırmak için, Perdroni (2004) testi kullanılmıştır. Pedroni (2004), paneli oluşturan seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığını test edebilmek için, yedi farklı test istatistiği geliştirmiştir. Bunlar;

1) Panel v istatistiği:

$$T^2 N^{3/2} Z_{\hat{v}_{N,T}} = T^2 N^{3/2} \left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1} \quad (7)$$

2) Panel ρ istatistiği:

$$TN^{1/2} Z_{\hat{\rho}_{N,T}} = TN^{1/2} \left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T L_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \left(\hat{e}_{i,t-1} \Delta \hat{e}_{i,t} - \hat{\gamma}_i \right) \quad (8)$$

3) Panel t istatistiği (parametrik olmayan):

$$Z_{tN,T} = \left(\tilde{\sigma}_{N,T}^2 \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1/2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \left(\hat{e}_{i,t-1} \Delta \hat{e}_{i,t} - \hat{\gamma}_i \right) \quad (9)$$

4) Panel t istatistiği (parametrik, Panel ADF istatistiği):

$$Z_{tN,T}^* = \left(\tilde{\sigma}_{N,T}^2 \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^{*2} \right)^{-1/2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \left(\hat{e}_{i,t-1}^* \Delta \hat{e}_{i,t}^* \right) \quad (10)$$

5) Grup ρ istatistiği:

$$TN^{1/2} \tilde{Z}_{\tilde{\rho}_{N,T-1}} = TN^{1/2} \sum_{i=1}^N \left(\sum_{t=1}^T \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1} \sum_{t=1}^T \left(\hat{e}_{i,t-1} \Delta \hat{e}_{i,t} - \hat{\gamma}_i \right) \quad (11)$$

6) Grup t istatistiği (parametrik olmayan):

$$N^{1/2} \tilde{Z}_{tN,T-1} = N^{1/2} \sum_{i=1}^N \left(\hat{\sigma}_i^2 \sum_{t=1}^T \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1/2} \sum_{t=1}^T \left(\hat{e}_{i,t-1} \Delta \hat{e}_{i,t} - \hat{\gamma}_i \right) \quad (12)$$

7) Grup t istatistiği (parametrik):

$$N^{1/2} \tilde{Z}_{tN,T}^* = N^{1/2} \sum_{i=1}^N \left(\sum_{t=1}^T \hat{s}_i^{*2} \hat{e}_{i,t-1}^{*2} \right)^{-1/2} \sum_{t=1}^T \left(\hat{e}_{i,t-1}^* \Delta \hat{e}_{i,t}^* \right) \quad (13)$$

Pedroni (2004) testinin boş hipotezi; paneli oluşturan seriler arasında eşbütünlüşme yoktur şeklindedir. Çalışmada Pedroni (2004) testi yapılmış ve elde edilen sonuçlar, Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Pedroni (2004) Panel Eşbütünlüşme Testi Sonuçları

	Model 1		Model 2	
	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Panel - İstatistiği	2.225	0.013**	3.040	0.001**
Panel - İstatistiği	-0.902	0.183	-1.585	0.056***
Panel - İstatistiği	-1.087	0.128	-1.486	0.068***
Panel - İstatistiği	-3.130	0.0009*	-1.540	0.061***
Grup - İstatistiği	0.992	0.839	0.386	0.650
Grup - İstatistiği	-0.486	0.313	-0.928	0.176
Grup - İstatistiği	-4.523	0.000*	-1.448	0.073***

Not: *, ** ***, sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde eşbütünlüşme ilişkisinin varlığını ifade etmektedir.

Tablo 5'te olasılık değeri 0.05'ten küçük olan testlerde, boş hipotez reddedilmiş ve seriler arasında eşbütünlüşme ilişkisinin var olduğuna karar verilmiştir. Yani bu seriler uzun dönemde birlikte hareket etmektedir ve bu serilerin düzey değerleriyle yapılacak model tahminleri, sahte regresyon problemi içermeyecektir.

4.5. Eşbütünlüşme Katsayılarının Tahmin Edilmesi

Analizin bu aşamasında, Model 1 ve Model 2 kullanılarak, eşbütünlüşme katsayıları tahmin edilmiş ve elde edilen sonuçlar, Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Eşbütünlüşme Katsayısı Tahmin Sonuçları

Değişken	Model 1		Model 2	
	Katsayı	t- ist.	Katsayı	t- ist.
OP	0.048	2.796*	0.64	2.332*
Sabit Terim	-0.208	-0.128	0.308	0.572
R ²	0.59		0.81	
DW	1.29		1.32	
Değişen Varyans Testi	83.93(0.08)		5.17(0.39)	
Otokorelasyon Testi	91.98(0.11)		6.55(0.051)	

Not: *, %1 önem düzeyinde istatistiki olarak anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 6'daki sonuçlar incelendiğinde, tanısal testlerin geçerli olduğu ve model sonuçlarının güvenilir olduğu görülmektedir. Bağımlı değişkendeki değişmelerin ne kadarının model tarafından açıklandığını ifade eden R^2 değeri; birinci modelde 0.59, ikinci modelde ise 0.81'dir. Yani her iki model de ticari dışa açıklık, büyüme ve enflasyondaki değişimlerin önemli bir bölümünü açıklayabilmiştir. Modelin güvenilir kabul edilebilmesi için; hata terimlerinin geçmiş değerleriyle ilişkisiz olması gerekir. Bu durum, modellerde otokorelasyon sorununun varlığını inceleyen Breusch-Godfrey testi ile incelenmiş ve %5 anlamlılık düzeyinde modellerde otokorelasyon sorununun olmadığı görülmüştür. Ayrıca modelde hata terimlerinin varyanslarının farklı gözlemler için sabit olması da modelin güvenilirliği açısından önemlidir. Analizde modellerde değişen varyans sorununun varlığı White testiyle incelenmiş ve her iki modelde de değişen varyansın olmadığı görülmüştür. Tanısal testler genel olarak değerlendirildiğinde, sonuçların geçerli ve güvenilir olduğu ve katsayıların yorumlanabileceği değerlendirilmiştir.

Birinci modelde; dışa açıklığın katsayısının pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Elde edilen bu sonuca göre, söz konusu ülkelerde, dışa açıklık %100 oranında arttığında, bu ülkelerin ekonomik büyümesi, %4.8 oranında artacaktır. Elde edilen bu sonuç, literatürdeki Bahmani-Oskooee & Niroomand (1999); Jin (2003); Wu (2004); Utkulu & Kahyaoğlu (2005); Yapraklı (2007); Kurt & Berber (2008); Omisakin vd., (2009); Bajwa & Siddiqi (2011); Gries & Redlin (2012); Okuyan vd., (2012); Ahmadi & Mohebbi (2012); Ulaşan (2012) ve Manni vd., (2012) ile uyumludur. Ayrıca dışa açıklık %100 oranında arttığında, ilgili ülkelerin enflasyon oranı %64 oranında artacaktır. Bu sonuç da literatürdeki Zakaria (2010) ve Yiheyis (2013) çalışmalarıyla uyumludur.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada, ticari dışa açıklık düzeyinin ekonomik büyüme ve enflasyon üzerindeki etkilerini Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan olmak üzere altı ülke örnekleminde, panel veri analizi yöntemi yardımıyla incelenmiştir. 1990-2010 dönemi yıllık verilerinin kullanıldığı çalışmada Pedroni (2004) panel eşbütünleşme yöntemi kullanılmıştır. Bu amaçla yapılan panel birim kök analizi sonucunda, serilerin durağan olmadıkları ve seriler üzerine gelen şokların etkilerinin zaman içinde kaybolmadığı görülmüş olup, buradan hareketle makroekonomik şokların ülke ekonomilerini önemli ölçüde etkilediği değerlendirilmiştir. Eşbütünleşme analiz sonucunda; seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu, yani bu serilerin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri ve bu serilerin düzey değerleriyle yapılacak tahminlerin, sahte regresyon problemi içermeyeceği tespit edilmiştir.

Eşbütünleşme katsayıları panel EKK yöntemiyle tahmin edilmiş ve ticari dışa açıklığın büyümeyi pozitif yönde etkilediği görülmüş, dışa açıklık düzeyindeki %100'lük artışın büyümeyi %4.8 oranında arttırdığı bulgusuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu sonuçtan hareketle; söz konusu ülkelerde sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için, dış ticaretin ve ticari dışa açıklığın artırılmasının önemli olduğu ifade edilebilir. Ayrıca, dışa açıklık düzeyinde meydana gelen %100'lük bir artışın, ilgili ülkelerin enflasyon oranını %64 oranında arttırdığı bulgusu da çalışmanın bir diğer sonucudur.

Çalışmadan elde edilen bulgulara dayanarak; Orta Asya Cumhuriyetleri'nin ekonomik büyümelerini arttırabilmek için, serbest dış ticarete önem vermelerinin yararlı olacağı

değerlendirilmektedir. Bunun için gerekli yasal düzenlemeler yapılarak, diğer ülkelerle serbest dış ticaret anlaşmaları yapılabilirler, gümrük birliği türü ekonomik entegrasyonlar gerçekleştirilebilirler ve özellikle gelişmiş ülkelerle endüstri içi ticaret ilişkilerine girerek, yerli üreticilerinin verimliliğini arttırabilirler. Yalnız burada dikkat edilmesi gereken husus; söz konusu ülkelerin genellikle petrol ve doğal gaz gibi doğal kaynak ihracatçısı olmaları nedeniyle, bu tür ihracatın yanında imalat sanayi ürünlerinin de üreticisi ve ihracatçısı olmaya çalışmalarının gerektiğidir. Bu yolla hem istihdam, hem de işgücünün niteliği artar (yaparak öğrenme yoluyla) ve aynı zamanda bu ülkelerin doğal kaynak fiyatlarında meydana gelebilecek dalgalanmalara karşı direnci arttırılmış olacaktır.

Dışa açıklık ile enflasyon arasında, beklenenin aksine pozitif bir ilişki çıkmıştır. Bu durumun, söz konusu ülkelerde serbest dış ticaretle meydana gelen ekonomik büyümeye bağlı olarak alım gücü artışlarının, iç talebi ve fiyatlar genel düzeyini arttırasından kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Bu noktada ekonomi yönetimlerinin; oluşan iç talebe cevap verecek şekilde iç üretimi arttırması, bunun yetmediği durumlarda belli mal gruplarında ithalatı serbest bırakması ve kişileri tasarruf etmeye yönlendirmesinin yararlı olabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ahmadi, R., & Mohebbi, N. (2012). Trade openness and economic growth in Iran, *Journal of Basic and Applied Scientific Research*, 2(1), 885-890.
- Anorua, E., & Ahmad, Y. (2000). Openness and economic growth: evidence from selected Asian countries. *The Indian Economic Journal*, 47(3), 110-117.
- Bahmani, O. M., & Niromand, F. (1999). Openness and economic growth: an empirical investigation. *Applied Economics Letters*, 6, 557-561.
- Bajwa, S., & Siddiqi, M. W. (2011). Trade openness and its effects on economic growth in selected South Asian countries: a panel data study. *World Academy of Science, Engineering and Technology*, 50, 1073-1078.
- Bakar, Ç. (2010). *Venezuela ülke raporu*, Ankara Üniversitesi Latin Amerika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü, Erişim Tarihi: 03.06.2013, http://latinamerika.ankara.edu.tr/ulkeraporlari/venezuela_rapor.pdf,
- Barro, R. J., & Sala-i Martin, X. (1995). *Economic growth*. New York: McGraw-Hill, Inc.
- Barro, R. J. (1995). Inflation and economic growth. *Bank of England Quarterly Bulletin*, 35 (2), 407-443.
- Bayraktutan, Y., & Arslan, İ. (2003). Türkiye’de döviz kuru, ithalat ve enflasyon ilişkisi: ekonometrik analiz (1980-2000). *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 5(2), 89-104.
- Bleaney, M. (1999). The disappearing openness-inflation relationship: a cross-country analysis of inflation rates. *International Monetary Fund, Working Paper*, WP/99/161.
- Chang, H. J. (2004). Kalkınma reçetelerinin gerçek yüzü. (Çev. Tuba Akıncılar Onmuş). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chow, P. C. Y. (1987). Causality between exports and industrial development: empirical evidence from the NIC’s. *Journal of Development Economics*, 26, 55-63.
- Çelebi, I. (1991). *Dışa açık büyüme ve Türkiye*. İstanbul: E Yayınları.

- Dar, A., & Amirkhalkhali, S. (2003). On the impact of trade openness on growth: further evidence from OECD countries. *Applied Economics*, 35(2), 1761-1766.
- Dollar, D. (1992). Outward-Oriented developing economies really do grow more rapidly: evidence from 95 LDCs, 1976-1985. *Economic Development and Cultural Change*, 40, 523-544.
- Dünya Bankası (2013). *Indicators*, GDP Per Capita (current US\$), Erişim Tarihi: 03.06.2013 <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CN>.
- Edwards, S. (1992). Trade orientation, distortions, and growth in developing countries. *Journal of Development Economics*, 39, 31-57.
- Edwards, S. (1998). Openness, productivity and growth: what do we really know? *The Economic Journal*, 108, March, 383-398.
- Falvey, R., McGregor, N. F., & Khalid, A. (2013). Trade liberalisation and growth: a threshold exploration. *Journal of the Asia Pacific Economy*, 18(2), 230-252.
- Fischer, S. (1993). The role of macroeconomic factors in growth, *Journal of Monetary Economics*, 32(3), 485-511.
- Gries, T., & Redlin, M. (2012). Trade openness and economic growth: a panel causality analysis. International Conferences of RCIE, KIET, and APEA, March 16-18, Seattle, USA.
- Grossman, G. M., & Helpman, E. (1991). *Innovation and growth in the global economy*. Cambridge: Mass. MIT Press.
- Han, E., & Kaya, A. (2006). *Kalkınma ekonomisi teori ve politika*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Harrison, A. (1996). Openness and growth: a time series, cross-country analysis for developing countries. *Journal of Development Economics*, 48, 419-447.
- Heckscher, E. (1919). The Effects of foreign trade on the distribution of income, *Ekonomisk Tidskrift*, 21, 497-512.
- Im K., Pesaran H., & Shin, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 115, 53-74.
- Jin, J. C. (2003). Openness and growth in North Korea: evidence from time-series data. *Review of International Economics*, 11(1), 18-27.
- Kaplan, M. (2004). An analytical evaluation of the impact of openness on economic performance: a three-sector general equilibrium open economy model. *Turkish Economic Association, Discussion Paper*, 2004/14, June.
- Kurt, S., & Berber, M. (2008). Openness in Turkey and economic growth, *Atatürk University Economic and Administrative Journal*, 22(2), 57-79.
- Kwan, A. C. C., & Cotsomitis, J. (1991). Economic growth and the expanding export sector: China 1952-1985. *International Economic Journal*, 5, 105-117.
- Leamer, E. E. (1995). The Heckscher-Ohlin model in theory and practice, *Princeton Studies in International Finance*, No. 77.
- Levine, R., & Renelt, D. (1992). A sensitivity analysis of cross-country growth regressions. *American Economic Review*, 82, 942-963.

- Levin, A., Lin, C., & Chu, J. (2002). Unit roots tests in panel data: asymptotic and finite sample properties. *Journal of Econometrics*, 108, 1-24.
- Lucas, R. (1988). On the mechanics of economic development, *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3-42.
- Mankiw, G. N., Romer, D., & Weil, D. N. (1992). A contribution to the empirics of economic growth. *Quarterly Journal of Economics*, 107(2), 407-437.
- Manni, U. H., Siddiqui, S., Ahmad, A., & Munshi, N. I. (2012). An empirical investigation on trade openness and economic growth in Bangladesh economy. *Asian Social Science*, 8(11), 154-162.
- MFA. (2013). *Kuzey Kore'nin Ekonomisi*, T.C. Dışişleri Bakanlığı, Erişim Tarihi: 03.06.2013, <http://www.mfa.gov.tr/kuzey-kore-ekonomisi.tr.mfa>
- Ohlin, B. (1933). *Interregional and international trade*, Cambridge: Harvard University Press.
- Okuyan, H., Aydin, O. A., & Erbaykal, E. (2012). Trade openness and economic growth: further evidence without relying on data stationarity, *International Journal of Commerce and Management*, 22(1), 26-35.
- Omisakin, O., Oluwatosin, A., & Ayoola, O. (2009). Foreign direct investment, trade openness and growth in Nigeria. *Journal of Economic Theory*, 3(2), 13-18.
- Pedroni, P. (2004). Panel cointegration; asymptotic and finite sample properties of pooled time series tests with an application to the PPP hypothesis, *Econometric Theory*, 20, 597-625.
- Rodriguez, F., & Rodrik, D. (1999). Trade policy and economic growth: a Skeptic's guide to cross-national evidence. *NBER Working Paper*, 7081.
- Romer, P. (1986). Increasing returns and long run growth, *Journal of Political Economy*, 94(5), 1002-1037.
- Romer, D. (1993). Openness and inflation: theory and evidence, *Quarterly Journal of Economics*, 108, 869-903.
- Sachs, J. D., & Warner, A. (1995). Economic reform and the process of global integration. *Brooking Papers of Economic Activity*, (1), 195.
- Sinha, D., & Sinha, T. (1996). Openness and economic growth: time series evidence from India. *Applied Economics*, 21-28.
- Stokey, N. L. (1996). Free trade, factor returns, and factor accumulation, *Journal of Economic Growth*, 1, 421-47.
- Sun, H., & Parikh, A. (2001). Exports, inward foreign direct investment (fdi) and regional economic growth in China. *Regional Studies*, 35 (3), 187-196.
- TCMB. (2007). *Enflasyon Raporu*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, No:2007-I.
- Thirlwall, A. P. (2003). *Trade, balance of payments and exchange rate policy in developing countries*, UK: Edward Elgar Pub.
- Tupy, M. L. (2005). Trade liberalization and poverty reduction in Sub-Sahara Africa, *Cato Institute Policy Analysis*, No.557.
- Ulaşan, B. (2012). Openness to international trade and economic growth: a cross-country empirical investigation. *Economics Discussion Papers*, No. 25.

- Utkulu, U., & Kahyaoğlu, H. (2005). How did the trade and financial openness in Turkey affected the growth?. *Turkish Economy Institution Arguement Text 13*, Erişim Tarihi: 11.02.2012, <http://www.tek.org.tr/dosyalar/Utkulu-2005.pdf>
- Vamvakidis, A. (2002). How robust is the growth-openness connection? historical evidence. *Journal of Economic Growth*, 7, 57-80.
- Wu, Y. (2004). Openness, Productivity and growth in the APEC economies. *Empirical Economics*, 29, 593-604.
- Yang, J. (2008). An Analysis of so-called export-led growth. *IMF Working Paper*, WP/08/220.
- Yapraklı, S. (2007). The relationship between trade and financial openness and economic growth: an application on Turkey. *Istanbul University Faculty of Economy Econometry and Statistics Journal*, 5, 68-89.
- Zakaria, M. (2010). Openness and inflation: evidence from time series data. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11 (2), 313-322.